

СОРАБІСТИЧНА СПАДЩИНА ПРОФЕСОРА КОСТЯНТИНА ТРОФИМОВИЧА (до 90-річчя від дня народження)

У статті йдеться про наукову спадщину К. К. Трофимовича. На матеріалі друкованих видань, опублікованих після смерті вченого-сорабіста, проаналізовано головні напрями його досліджень з верхньолужицької мови.

Ключові слова: верхньолужицька мова, історія мови, норма, кодифікація, об'єктивність / суб'єктивність норми.

Початок наукової діяльності відомого українського славіста професора К. К. Трофимовича¹ пов'язаний з дослідженням чеської, старочеської і старослов'янської мов. Згодом наукові інтереси науковця зосередилися на дослідженні мови, літератури, етнографії невеликого слов'янського народу — серболужичан — та активному пропагуванні їхньої культури в Україні. Найбільшу частину мовознавчих сорабістичних досліджень ученого становлять праці з історії верхньолужицької мови, а лівову частку його наукової спадщини — публікації, пов'язані з проблемами сорабістики. Проте К. К. Трофимович як славіст виявляв велику багатогранність. Він є автором низки наукових розвідок з лінгвістики, літературознавства, історії, етнографії, фольклору, питань культури. Це теоретичні та порівняльно-історичні студії, рецензії, посібники, словники, методичні праці, анотовані програми з різних слов'янських мов тощо, які було розраховано на науковців, викладачів, студентів, перекладачів.

Коріння його сорабістичних зацікавлень убачаємо в популяризації мови, культури, літератури лужичан у 1947–50 рр. ХХ ст., яку здійснював на своїх лекціях зі славістики викладач Трофимовича проф. І. С. Свенціцький. Відомий

---

¹ К. К. Трофимович (1923–1993) народився в м. Пінську (Білорусь) у родині межового інженера. Навчався у школі, гімназії в м. Сарни. 1941 р. сім'я оселилася у м. Рівному, де 1943 р. батько Трофимовича за доносом був розстріляний гестапо. Працював у Рівному підсобним робітником, далі — писарем у військкоматі. У 1944 р. — рапорт з проханням відрадити його в діючу армію. У грудні 1946 р. демобілізований. 1947 р. К. К. Трофимович — слухач підготовчого відділення, а з вересня 1947 до 1952 р. — студент слов'янського відділення філологічного факультету. У 1954 р. К. Трофимович — викладач кафедри слов'янської філології. 1961 р. захистив кандидатську дисертацію «Складні слова в чеській мові добілгорського періоду», 1978 р. — докторську «Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови». З 1964 р. — доцент, 1981 р. — професор, 1968–1990 рр. завідувач кафедри слов'янської філології. З вересня 1979 р. по квітень 1986 р. — декан філологічного факультету. Володів українською, російською, німецькою, польською, білоруською, верхньолужицькою, чеською мовами. Нагороди: лауреат премії Я. Барта-Чипинського (Німеччина), медаль «За трудову відзнаку» за наукові та педагогічні досягнення, знак «Відмінник народної освіти».

львівський філолог-славіст, учень В. Ягича, автор численних праць з історії слов'янських мов, літератур і культур, І. С. Свенціцький для ілюстрації певних літературознавчих та мовознавчих фактів при викладанні різних курсів використовував матеріали про лужицьких сербів. Саме лекції професора спонукали студента К. К. Трофимовича до зацікавлення сорабістиком².

Перша публікація К. К. Трофимовича з проблем верхньолужицької мови з'явилася 1960 р. У його науковій спадщині — 67 праць із проблем лужицьких мов³, не рахуючи його численних наукових здобутків у галузі лужицької історії, літератури і культури. Початки сорабістичного шляху вченого пов'язані з вивченням морфології лужицької мови⁴. Далі у колі його наукових зацікавлень перебували становлення орфографічних та морфологічних норм у процесі формування верхньолужицької літературної мови, їх кодифікація в граматиках. З цим пов'язана тема його докторської дисертації «Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови» (1978). Принагідно зазначимо, що К. К. Трофимович — єдиний український учений, який захистив докторську дисертацію з проблем лужицьких мов, зокрема верхньолужицької.

Другою важливою сферою зацікавлень К. К. Трофимовича були лексикологія та лексикографія і не лише в теоретичному плані (див. про його рецензії на різноманітні верхньолужицькі словники різних авторів⁵). Не мають ціни сьогодні лексикографічні праці самого дослідника — двомовні словники: Верхньолужицько-російський (у співавторстві) (1974) та Українсько-верхньолужицький (1993)⁶.

У галузі культурних зв'язків українців і лужичан, крім численних інтерв'ю, виступів та участі в «живих» дискусіях, опублікованих у лужицькій та українській періодиці, заслуговують на увагу підсумкові статті К. К. Трофимовича: «Східнослов'янські і серболужицькі наукові зв'язки після 1945 р.» (1992), «Советская сорабистика до 1945 г.» (1992), «Сучасні українсько-серболужицькі зв'язки» (1992), а також його дослідження творчості сучасних серболужицьких

² Лужицькою проблематикою цікавилися вчені з різних куточків колишнього СРСР: московські дослідники — з Інституту слов'янознавства і балканістики АН СРСР та Московського державного університету: М. І. Семиряга (історія), Л. П. Лаптева (історія та зв'язки лужицьких сербів з Росією), С. В. Нікольский, С. С. Скорвід, М. А. Михайлов (мовознавство), О. О. Гугнін, О. З. Цибенко (міжслов'янські літературні зв'язки, літературознавство), М. І. Єрмакова (автор монографії з питань морфології верхньолужицької та нижньолужицької мов), Л. Е. Калнинь (автор монографії з питань фонології), левінградські — з Інституту театру, музики, кінематографії та університету — В. Є. Гусев, В. І. Єрмола, С. Е. Бокариус (мовознавство, фольклористика); науковці з інших республік СРСР: А. Д. Зінков (мовознавство), О. П. Траяновський (літературознавство), Білорусія; Л. І. Ройзензон (питання мовознавства та розвитку серболужицької літератури), Узбекистан; О. Д. Дуліченко, Естонія — Тартуський університет (мовознавство). О. Д. Дуліченко, зокрема, є автором відомої праці, в якій серед інших мікромов значну увагу приділено мовам лужицьких сербів (*Дуліченко А. Д. Славянские микроязыки.* — Таллин, 1981. — 322 с.). Принагідно зазначимо, що за активної участі корифеїв радянської, у тому числі української, славістики С. Б. Бернштейна, А. Є. Супруна, В. А. Дібо, О. М. Трубочова, О. Б. Ткаченка вийшов друком науковий збірник з мовознавчої сорабістики «Формирование и функционирование серболужицких литературных языков и диалектов» (М., 1989).

³ *Трофимович К.* Верхньолужицька мова: історія і сучасність / Передм. А. Івченка. — Л., 2003. — С. 220.

⁴ Там же. — С. 5.

⁵ Там же. — С. 6.

⁶ *Трофимович К. К.* Верхнелужицко-русский словарь / Под ред. Ф. Михалка, П. Фелькеля. — М.; Бауцен, 1974. — 564 с.; *Трофимович К.* Українсько-верхньолужицький словник: А-Й / Матеріали до самостійного навчання. — Л., 1993. — Ч. 1. — 90 с.; *Трофимович К.* Українсько-верхньолужицький словник: К-Я / Матеріали до самостійного навчання. — Л., 1993. — Ч. 2. — 158 с.

поетів тощо. Про сорабістичні інтереси К. К. Трофимовича в цій галузі свідчить низка його рецензій на фундаментальні серболужицькі видання з історії, мовознавства, діалектології, сучасної мови і літератури, на лексикографічні праці тощо.

К. К. Трофимович (у співавторстві з В. А. Моторним) є автором низки узагальнювальних праць з історії серболужицької літератури і культури. Наприклад, книга «Нариси історії серболужицької літератури» (1970) містить аналіз творчості 25 серболужицьких письменників. Ще однією важливою працею такого типу є монографія «Серболужицька література. Історія. Сучасність. Взаємозв'язки», де висвітлюється історія лужицького народу, аналізуються основні етапи розвитку літератури серболужичан від її витоків до наших днів, характеризується творчість 45 найвизначніших письменників, розкриваються шляхи, якими здійснювалися зв'язки і взаємодія серболужицької літератури з літературами інших народів, насамперед зі слов'янськими. Вихід цієї праці дав поштовх для досліджень з комплексного вивчення серболужицької культури в загальнослов'янському контексті. Учений написав чимало статей про слов'янську, і передусім лужицьку літературу для авторитетних довідкових видань: «История всемирной литературы», «Краткая литературная энциклопедия», «Українська літературна енциклопедія», а свої спостереження за розвитком науки, культури, видавничої справи у Лужиці висловлював у рецензіях, оглядах⁷. Звертався дослідник до проблем лужицької етнографії і фольклору («Західнослов'янський народ — лужичани», 1962 тощо), до популяризації лужицької літератури в Україні. Саме він посприяв виданню антології лужицької поезії і антології лужицького оповідання. Чимало наукових досліджень К. К. Трофимовича було опубліковано в Росії, Німеччині, Польщі, Чехії, інших країнах, де він був знаний як провідний український сорабіст.

Завдяки науковій діяльності К. К. Трофимовича серед сорабістичних осередків колишнього СРСР у другій половині ХХ ст. виокремився Львівський університет⁸, який ще наприкінці 50-х — на початку 60-х рр. нав'язав тісні контакти з Інститутом серболужицького народознавства в Будишині (Бауцені), а з жовтня 1984 року став господарем низки серболужицьких семінарів. Ініціатором їх проведення був, звичайно, К. К. Трофимович. Протягом багатьох років він листувався з колегами з Лужиці — Г. Фаскою, Ф. Міхалком, а також з іншими дослідниками лужицької мови та культури: Я. Петром з Чехії, О. Широковою, М. І. Толстим з Росії, А. Є. Супруном з Білорусії, О. І. Дуліченком з Естонії та з іншими вченими, які були частими гостями на різних наукових форумах у Львівському університеті.

На праці К. К. Трофимовича за його життя вийшли друком численні рецензії, у яких ідеться, зокрема, й про те, що наукові здобутки науковця відзначено різноманітними преміями та нагородами, зокрема, національно-культурної організації лужичан «Домовіна» і нагородою імені Я. Барта-Чишинського. З огляду на це в нашій статті звернемо увагу передусім на мовознавчі сорабістичні праці К. К. Трофимовича, опубліковані вже після смерті науковця, і на видання, які присвячено його пам'яті.

Серед таких видань привертає увагу книжка «К. Трофимович “Верхньолужицька мова: історія та сучасність”», видана до 80-річчя від дня народження со-

⁷ Див. бібліографію у кн.: Костянтин Костянтинович Трофимович (до VI Міжнародного семінару сорабістів) / Уклад. Л. Панів. — Л., 1996. — 44 с.

⁸ Дуличенко А. Д. Львовский университет — центр советской сорабистики // Тартуский государственный университет. — Тарту, 1984. — 30 нояб.

рабіста науковою бібліотекою ЛНУ ім. Івана Франка та Сербським інститутом у Будишині (наук. редактори видання А. Івченко та Д. Шольце)⁹. Український сорабіст А. Івченко підібрав для цього видання найцінніші в науковому плані розвідки К. К. Трофимовича, присвячені лише верхньолужицькій мові. Уважний читач за хронологією цієї книжки простежує еволюцію наукових поглядів автора. Наприкінці в ній подано бібліографію публікацій дослідника з питань верхньолужицької та нижньолужицької мов (укладач Б. Антоняк).

Мовознавчі зацікавлення К. К. Трофимовича сорабістичною темою, як видно з цього видання, були пов'язані і з історичною морфологією («До історії формування лужицької іменникової відміни»), і з проблемами графіки та орфографії («Проблематика становлення і розвитку лужицької літературної мови», «Кілька штрихів до історії становлення верхньолужицької літературної мови»), і з питаннями становлення морфологічних та орфографічних норм, і з кодифікацією цих норм у граматиках тощо («Еволюція норми верхньолужицької літературної мови», «Из истории кодификации нормы верхнелужицкого литературного языка»). Дослідник розглядає зазначені проблеми в контексті подібних процесів в інших мовах, чеській, словацькій, польській («Кодифікація норм у західнослов'янських мовах періоду національного відродження», «Спадкоємність у розвитку норм західнослов'янських літературних мов»), що дає йому можливість дійти узагальнювальних висновків щодо історії розвитку західнослов'янських мов. Ідеться про те, що західнослов'янські мови, зокрема словацьку, чеську та верхньолужицьку, єднає такий спільний чинник: їхні літературні мови своїм корінням сягають ідіому, «який у минулому виник унаслідок нормотворчої кодифікації», і можливим є, як твердить автор, «розвиток літературної мови, коли акт кодифікації не диктується необхідністю закріпити в нових прикладах та рекомендаціях реально існуючі норми» (пор., напр., прийняття правил російської орфографії в 1917 р.). Кодифікація може не впливати з узусу, але «закріплювати норми, спеціально препаровані для загального вжитку, хоч би вони й були у своїй сукупності штучними для кожного освіченого члена суспільства...», а вже під дією екстралінгвальних чинників «стати надбанням усіх, то користується літературною мовою»¹⁰. Принагідно зазначимо, що ці факти зафіксовані не лише в історії західнослов'янських мов, а й певною мірою — південнослов'янських.

У книжці натрапляємо на низку розвідок, тематика яких пов'язана з історією сорабістики («Мова лужицьких сербів у дослідженнях Л. А. Булаховського»), з питаннями мовної культури («Борьба за культуру речи как важнейший аспект языкового строительства в современной Лужице»), термінології й термінотворчості («У истоков терминотворчества в верхнелужицком литературном языке») тощо. Усі зазначені праці попередньо вийшли друком у найпрестижніших славистичних виданнях колишнього СРСР.

Недавно видано монографію за матеріалами дисертації К. К. Трофимовича¹¹, яка є однойменною з нею і логічним продовженням тематики попереднього збірника. Праця містить переконливу періодизацію історії верхньолужицької літературної мови, роль у цьому процесі «Матиці сербської» та окремих видатних постатей лужичан. Автор комплексно дослідив структурний розвиток цієї мови,

⁹ Див. відгук про цю працю: [Вус Н.] *Трофимович К. К.* Верхньолужицька мова: історія і сучасність.— Л., 2003.— 220 с. // Питання сорабістики.— Л. ; Будишин, 2005.— С. 260–262.

¹⁰ *Трофимович К. К.* Кодифікація норм у західнослов'янських мовах періоду національного відродження // Трофимович К. Верхньолужицька мова: історія і сучасність.— С. 135.

¹¹ *Трофимович К.* Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови.— Л., 2009.— 229 с.

показав процеси її нормування, продемонстрував, як вона використовувалася у писемних текстах. Він пов'язав дослідження зазначених питань з вирішенням інших, що стосуються історії і розвитку будь-якої мови. Серед них автор передусім виділив соціолінгвальні питання: вплив екстралінгвальних чинників на структуру мови, динаміку її розвитку та вплив на це суспільно-політичних формацій, а також інші важливі питання, пов'язані з функціонуванням мови в суспільстві.

Як відомо, літературна мова виникає як необхідність відображення якісно нового ступеня розвитку культури народу. Отже, закономірно, що з епохи Відродження головна увага філологів зосереджувалася на детальному вивченні саме літературно-писемних мов. Матеріал верхньолужицької мови, як засвідчує праця К. К. Трофимовича, цілком підтверджує традиційні уявлення про початки літературної мови. При дослідженні історії цих мов має враховуватися писемна практика, незалежно від «ненормативності» чи «нелітературності» тих чи інших текстів (тут використовуємо термінологію, запроваджену в науковий обіг хорватським дослідником Д. Брозовичем). Важливо враховувати й те, що відмінності між писемною та літературною мовами мають якісний характер. Свого часу Ф. П. Філін, зокрема, наголошував, що «писемну мову» минулого не можна вважати такою, яка цілком не нормувалася, у такому разі її кодифікатори й автори «не давали б рекомендацій щодо того, чому слід вживати такі слова чи форми, а не інші»¹².

К. К. Трофимович обрав об'єктом дослідження саме історію верхньолужицької мови, оскільки, коли він приступав до роботи над цією проблематикою, загальну картину розвитку цієї мови було представлено лише в одній науковій розвідці — у виступі лужицького мовознавця Г. Шустера-Шевця на V Міжнародному з'їзді славістів у Софії (1963)¹³. К. К. Трофимович з особливою увагою поставився до праць цього дослідника, про що свідчить неодноразове цитування ним праць Г. Шустера-Шевця (у списку літератури до дисертації наведено 9 праць цього автора). Принагідно зазначимо, що Г. Шустер-Шевць і в подальшому, уже знаючи науковий доробок К. К. Трофимовича з цього питання, продовжував працювати над проблемою розвитку серболужицьких мов, про що свідчить, зокрема, опублікована у львівському виданні «Питання сорабістики» його праця «Развитие современного литературного языка лужичких сербов в XIX–XX вв.»¹⁴.

¹² Філін Ф. П. Что такое литературный язык // Вопр. языкознания. — 1979. — №3. — С. 11.

¹³ Опублікована у книзі: Славянська філологія / Доклади, съобщения и статьи по езикузнание. — София, 1963. — Т. 3. — С. 271–279.

¹⁴ Шустер-Шевць Г. Развитие современного литературного языка лужичких сербов в XIX–XX вв. // Питання сорабістики. — Л., 2000. — Т. 2. — С. 9–19. Автор статті виокремлює низку загальнослов'янських і специфічних для Лужиці проблем, пов'язаних з формуванням літературної мови у лужицьких сербів. Йдеться про різні історичні традиції мови, конкретні соціальні та політичні умови, в яких мова перебувала. Для кожної зі слов'янських мов вони були особливими. Важливе значення, на думку дослідника, мало питання про взаємовплив чи конкуренцію з іншими мовами. Нам близькі ці роздуми і висновки науковця, оскільки вони мають загальний чи загальнослов'янський характер, такі питання впритул торкаються і мов південних слов'ян. Маємо на увазі також і зближення й злиття мовних варіантів (протестантського і католицького), проблеми створення єдиної орфографії з двох існуючих орфографічних систем, питання введення слов'янських діакритичних знаків для пристосування латиниці до вимови специфічних місцевих звуків, пуристичні тенденції, спрямовані проти надмірної кількості німецьких мовних елементів, які становили пряму загрозу самобутності системи серболужицьких мов, тощо. Спільними моментами можна вважати й певні слов'янофільські тенденції, подекуди пов'язані з надмірними змінами, що ставали загрозою для комунікативності мови. З огляду на це діяльність Я. А. Смолера щодо реформування лужицької мови мимоволі хочеться порівняти з такою діяльністю В. Караджича (Сербія) та Л. Гая (Хорватія), Б. Кумердея та Ю. Япля (Словенія) та ін.

Праця має чотири розділи, які містять низку підрозділів. Із залученням багатої джерельної бази тут описано важливі питання, що стосуються винесеної у заголовок проблематики, зокрема історичні умови становлення верхньолужицької мови, шляхи пошуку єдиної норми, відмінності між католицьким та протестантським варіантами на різних мовних рівнях. Поданий автором матеріал засвідчує, що боротьба за вибір лужичанами конкретного типу літературної мови, який визначався за певними параметрами сукупністю показників, велася не лише у формі літературно-публіцистичної полеміки й адміністративних декретів, а й шляхом конкурування різних мовних форм у літературних, публіцистичних і наукових текстах. Саме в передстандартний період суперництво форм з окремими оказіональними чи провізорними формами досягало апогею, а затихання такого суперництва стало початком функціонування єдиної стандартизованої мови. Щодо часу припинення конкуренції варіантних норм верхньолужицької мови, то таким періодом, на думку К. К. Трофимовича, став початок ХХ ст. Як розмірковує про це сам автор: «завдяки планомірним діям нормалізаторів і кодифікаторів» тогочасна літературна мова лужичан склалася у «життєздатний феномен» і «була настільки стандартною, що між окремими виданнями відчутних розбіжностей» не траплялося¹⁵.

З цікавістю читаємо сторінки праці К. К. Трофимовича, де йдеться про втручання окремих мовознавців / культурних діячів у розвиток мови малих народів. Він, зокрема, уважає, що «норма літературної мови та її кодифікація завжди позначена суб'єктивізмом», а «відбір того чи іншого елемента структури загальнонародної мови для визначення його нормативним, і таким, що заслуговує на кодифікацію у літературній мові, здійснюється у доволі вузькому колі спеціалістів»¹⁶. При цьому дослідник не заперечує загальноприйнятого чинника об'єктивності й усталеності норми. І все ж специфіку становлення норми верхньолужицької мови та її подальшої кодифікації він вбачає у тому, що в Лужиці «суб'єктивний фактор відіграв значно більшу роль»¹⁷. Як підтверджує матеріал інших слов'янських мікромов (термін О. Д. Дуліченка), це явище є універсальним для мов невеликих за чисельністю народів, на противагу «мові великої нації з усталеною літературною традицією»¹⁸.

Узагалі норми нової верхньолужицької мови визначили діячі, які мали різні погляди на її розвиток. Це, зокрема, Я. А. Смолер, К. Б. Пфуль, М. Горник, Ю. Краль, Ю. Лібш. Учений пильно розглядає їхні концепції і доходить висновку, що суб'єктивне трактування низки явищ, пов'язаних з проблемами норми, висловлене зазначеними мовознавцями, пов'язане з «нерозробленістю на той час теорії літературної мови і через недостатнє вивчення верхньолужицьких діалектів»¹⁹.

Висвітлюючи проблеми варіантності норми в лужицьких граматиках ХІХ ст., К. К. Трофимович слушно відзначає слабкі сторони цих видань, зокрема пуристичні тенденції, надмірну слов'янізацію, пристосування до граматики чеської і польської мов, уведення низки форм, що були віддалені від мовленнєвої практики більшості мовців, усунення реальних та уявних германізмів і з огляду на це — несприйняття цих мовних проєктів широкими верствами мовців-лужичан²⁰.

¹⁵ Трофимович К. Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови.— С. 161.

¹⁶ Там же.— С. 126.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же. Див. також: Дуліченко А. Д. Славянские микроязыки.— Таллин ; Пярну, 1981.— 322 с.

¹⁹ Трофимович К. Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови.— С. 127.

²⁰ Там же.— С. 83–85, 124.

Суб'єктивні погляди щодо відбору певних елементів норми, як слушно стверджує автор, у багатьох випадках зумовлені об'єктивними чинниками, передусім, як зазначалося, недостатнім рівнем розвитку мовознавчої теорії, а часто також і відсутністю самих критеріїв для відбору мовних фактів. Дослідник наводить низку інших важливих проблем, що ускладнювали процеси нормування єдиної мови: «наявність у базових діалектах літературної мови двох або більше однозначних, близьких за комунікабельністю елементів»²¹ (гадаємо, наукові редактори монографії мали на думці синонімічні або близькі за семантикою і функціонально спрямованістю одиниці мовлення, які використовуються мовцями для комунікації) і цілком закономірно вважає, що «варіантність форм у літературній мові не повинна бути надто велика»²². Це спонукає нас до думки про те, що К. К. Трофимович більше схилився до такого співвідношення норми і кодифікації, коли їх характер визначається насамперед близькістю до системи. Така норма звичайно має вузький діапазон варіантності, який у літературній мові обмежується внутрішньоструктурними варіантами. База узусу щодо норми в цьому випадку є значною.

Певну увагу автор приділяє становленню верхньолужицької термінології різних галузей знань, без якої, як відомо, не може обійтися жодна стандартизована мова. І в цих питаннях К. К. Трофимович послуговується фактами, пов'язаними з особливістю лужицької мовної ситуації, яка передусім полягала у німецько-лужицькій двомовності. Неврахування цього чинника подекуди зумовлювало нефункціональність певних термінів, створених лужицькими мовознавцями з метою очищення мови від надмірного впливу німецької термінології. У праці йдеться передусім про боротьбу лужицьких пуристів, часто радикального спрямування, з інтернаціональними термінами. Вихід з такої ситуації вчений вбачає лише у включенні до складу наукової термінології лужичан інтернаціоналізмів, загальноприйнятих у німецькій термінології²³. І все ж, гадаємо, авторові не варто було так категорично відкидати намагання лужицьких пуристів щодо очищення мови від надмірної кількості іншомовних / німецьких слів та елементів. Адже в історії багатьох слов'янських мов пуристичні тенденції відіграли важливу роль в усуненні з мови варваризмів, що становили пряму загрозу самотності системи цих мов тощо²⁴.

Наступне важливе питання, досліджене в монографії, стосується реалізації кодифікованої і некодифікованої норми в лужицьких писемних текстах. Дослідивши низку текстів з видань Матиці сербської, зокрема мови письменників (тут варто зазначити, наприклад, прискіпливий мовний аналіз двох видань одного й того ж твору К. Шмідта про великодні писанки), автор засвідчив довгоочікуваний перехід «мертвих» норм з граматики і словників до художніх текстів. З цим він пов'язує великий «прогрес у розвитку літературної мови верхніх лужичан»²⁵. К. К. Трофимович констатує тривалий, дев'яносторічний шлях до перемоги «матичної» норми в художній та спеціальній літературі Верхньої Лужиці²⁶. Це був той момент, коли кодифікована верхньолужицька мова стала

²¹ Там же.— С. 127.

²² Там же.

²³ Там же.— С. 126.

²⁴ Див. про ці процеси в лужицьких мовах також: *Шустер-Шевц Г.* Развитие современного литературного языка лужичских сербов в XIX—XX вв. // *Питання сорабістики*.— Л., 2000.— Т. 2.— С. 13.

²⁵ *Трофимович К.* Становлення і розвиток верхньолужицької літературної мови.— С. 143.

²⁶ Там же.— С. 160.

панівною в системі наявних мовних ідіомів (варіантів, діалектів, говірок та ін.): її граматична будова та словниковий склад з огляду на авторитетність підпорядкувала собі й нівелювала граматичну і словникову сторони ідіомів нелітературних (католицький та протестантський варіанти залишилися функціонувати лише в церковних та релігійних текстах). Як бачимо, і у випадку з верхньолужицькою мовою були задіяні внутрішні й зовнішні чинники. Отже, можемо зазначити, що якщо йдеться про становлення літературної мови, про причини вибору для неї тієї чи іншої основи, того чи іншого типу мови, вони, згідно з наведеними характеристиками, тісно пов'язані з історичними, культурними та літературними явищами й процесами. Як зазначає дослідник історії розвитку сербської та інших слов'янських мов М. І. Толстой, лише «в широкому контексті історії культури кожного народу можна виявити закономірності становлення й розвитку літературної мови, особливо в донаціональний період». Саме до цих моментів свого часу намагався привернути увагу українських та зарубіжних лінгвістів К. К. Трофимович.

Дослідження становлення літературних норм у Верхній Лужиці, здійснене в докторській дисертації К. К. Трофимовича, і сьогодні дає цікавий зіставний матеріал у контексті аналогічних процесів в інших західнослов'янських мовах для виявлення в них як спільних, так і специфічних рис, і спонукає науковців до подальших наукових здобутків²⁷.

Популяризації сорабістичної проблематики та наукової спадщини професора К. К. Трофимовича в Україні і за її межами значно посприяв бібліографічний показник «Костянтин Трофимович», виданий 2003 року науковою бібліотекою ЛНУ ім. Івана Франка (укладач Л. М. Панів). У ньому представлено бібліографію всіх праць К. К. Трофимовича, що стосуються проблем чеської, старочеської і старослов'янської мов, а також праць, присвячених серболужицькій проблематиці. Це третє бібліографічне дослідження про видатного сорабіста²⁸. Видання складається з двох частин: у першій розміщено друковані праці вченого, у другій — бібліографічні джерела, архівні матеріали та публікації про нього. Укладач зазначає, що намагалась якнайповніше представити опубліковану спадщину вченого. Проте з огляду на обмежений обсяг видання досі залишилася неопрацьованою його епістолярна спадщина.

²⁷ 2005 року побачила світ монографія лужицької дослідниці С. Велькової, присвячена дослідженню граматичного розвитку мови на матеріалі верхньо- та нижньолужицьких писаних і друкованих пам'яток: *Wölke S. Geschichte der sorbischen Grammatikschreibung.* — Bautzen, 2005. — 304 s. Принагідно наведемо ще деякі монографічні дослідження з проблем розвитку літературних мов різних слов'янських і неслов'янських народів, у тому числі і мовної норми, які вийшли друком після захисту докторської дисертації К. К. Трофимовичем: *Дулченко А. Д.* Славянские микроязыки; *Филочева Н. И.* Немецкий литературный язык. — М., 1992. — 234 с.; *Масенко Л.* Мова і політика. — К., 1999. — 98 с.; *Струганець Л.* Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. — Тернопіль, 2002. — 352 с.; *Moguš M.* Povijest hrvatskoga književnoga jezika. — Zagreb, 1995. — 234 s.; *Masenko Ł.* Język i społeczeństwo. Wymiar postkolonialny / Przekł. i red. nauk. A. Brackiego. — Gdańsk, 2008. — 167 s.; *Nikčević V.* Crnogorski jezik. Knj. 1. — Cetinje, 1993. — 400 s.; Knj. 2. — Cetinje, 1997. — 688 s.; *Škiljan D.* Jezična politika. — Zagreb, 1988. — 250 s.; *Васильєва Л.* Штокавські літературні мови: проблеми становлення, розвитку, сучасний стан. — Л., 2002. — 344 с.; *Vasiljeva Lj.* Srednjojužnoslavenski književni jezici u sinkroniji i dijakroniji. — Osijek, 2010. — 221 s.

²⁸ Див. попередні бібліографічні видання: *Костянтин Костянтинович Трофимович (до VI Міжнародного семінару сорабістів) / Уклад. Л. Панів.* — Л., 1996. — 44 с.; *Трофимович Костянтин Костянтинович // Вчені кафедри слов'янської філології / Уклад. Л. Панів.* — Л., 1998. — С. 83–94.

Перечитуючи праці професора Трофимовича, щоразу замислюємося над тим, що кожне його дослідження — це «результат великої і копіткої праці, глибоких теоретичних узагальнень»²⁹. Цю думку підтверджує опис архіву вченого, здійснений у покажчику: виявлено близько 60 папок, де поряд з опублікованими працями представлено низку безцінних архівних, епістолярних, методичних матеріалів, над якими працював науковець і які попередньо не вийшли друком, проте становлять значний науковий інтерес для майбутніх дослідників³⁰. У покажчику вміщено фотокопію переліку листів лужицьких сербів до К. К. Трофимовича з 1957 до 1993 рр., який власноруч зробив учений³¹, і з якого видно, що його особисті контакти з лужичанами налічують 36 років.

Видання сорабістичної спадщини К. К. Трофимовича дають підстави сподіватися на те, що й з роками не забудеться те, чому присвятив життя відомий дослідник мови та культури лужицьких сербів, що його важливий науковий доробок буде важливим та необхідним і для наступних поколінь славістів. З плином часу відбуваються певні трансформації в наукових підходах до окремих фактів, їхніх трактувань мовознавчою та літературознавчою науками. Сучасні праці лужицьких, польських та інших зарубіжних дослідників продовжують наукові традиції українського сорабіста, водночас ідучи в ногу з часом. Сподіваємося, що у Львівському університеті як провідному сорабістичному центрі України невдовзі з'являться справді глибокі наукові дослідження, що торкатимуться як відомих наукових постатей сорабістів минулого та досліджуваної ними тематики, так і стосуватимуться безпосередньо проблем лужицької мови, літератури, культури, історії тощо.

(Львів)

L. P. VASYLIEVA

SORABIC HERITAGE OF PROF. KOSTIANTYN TROFYMOVYCH (to the 90th anniversary from birth)

The article deals with the creative works of Kostantyn Trofymovych. Judging from the works published after the death of the Sorabic scholar, the author of the article has analysed the main directives of the scholar's research of the High-Sorabic language.

Key words: High-Sorabic (hornjoserbšćina) language, history of the language, norm, codification, objectivity, subjective norms.

²⁹ Моторний В. А. Слово про друга, людину, вченого // Костянтин Трофимович : Бібліограф. покажчик / Уклад. Л. М. Панів. — Л., 2003. — С. 9.

³⁰ Опис папок див.: Костянтин Трофимович : Бібліограф. покажчик. — С. 102–106.

³¹ Там же. — С. 107–112.